

Kültür Denizinden İrfan Sahillerine - Ümit Meriç

Röp: Sümeyye Öztürk.

Anadolu Gençlik Dergisi, 2004

“Sosyoloji çok önemli bir bilim dalı. Tarih boyunca insanın gelişimine, yeni şeyler keşfetmesine birebir etki yapan, yaşamının sonuçlarını değerlendiren; ama bir taraftan da ona yaşamaya devam etmesi noktasında yol gösteren bir disiplin. Son yüzyılda, dünyada kapitalizmin hakim olduğu dönemde, dünya genelinde-ölçeğinde- sosyoloji alanında yapılan çalışmalarda bir farklılaşma yaşanıyor” diyebilir miyiz? **“Sosyoloji, dünya düzenine dönük eleştirilerin ağırlıklı olarak yer aldığı çalışmalardan çok, daha sakin, suya sabuna dokunmayan çalışmaların yapıldığı bir alan haline geldi”** yorumu doğru mu?

Bizde genel olarak 19. yüzyıldan itibaren başlayan ve bir anlamda 18. yüzyıl aydınlanmacı felsefesinin ülkemizdeki etkisi diyebileceğimiz, birinci derecede Fransa'dan kaynaklanan dalgalanmalar zihinleri öylesine bulandırmıştır ki; bilim, yeni türden bir kutsallık kazanmıştır. Onu eleştirmek hakkına sahip değilsinizdir. Biliyorsunuz, okyanustan geçen gemilerin dalgaları saatlerce sonra kıyıya vuruyor; biz de Batı'dan gelen dalgaları neden sonra hissediyoruz. Bu arada Batı'da yeni dalgalar oluşmaya başlamıştır. Biz halâ zihnen eski dalgaların sesini duyuyoruz. Avrupa ve Amerika'da bizatihi ilmin kendisine yönelik sorgulamalar başlamıştır. Bu sorgulamalar ülkemize tam olarak ulaşmadı. Kamuoyunda henüz pek ma'kes bulmadı. Dolayısıyla bilim o eski kutsallığını koruyor.

Sorunuz, sosyolojinin tarihi boyunca sahip olduğu kutsallıktan onu biraz arındırabilecek olan, ülkemizde hakim olan sosyoloji büyüsunü bozabilecek bir soru. Bu bakımdan önemli ve şu anda benim sosyolojiyi değerlendirmemde ya da değerlendirmememde bu düşüncenin etkisi var. **Jung**'un toprağı bol olsun. **“Anılar, Düşler, Düşünceler”** kitabında –ki, Batı'nın büyüsunü bozan bir Batılıdır- şöyle bir cümle var: **“Bence bilimsel bir gerçek, o gün için geçerli olan bir varsayımdır. Bu, onun sonsuza dek bir inanç abidesi gibi korunması gerektiği anlamına gelmez.”** İtiraf etmeliyim ki, varsayımların inançlaştırıldığı bir sosyolojiden belirli bir uzaklaşma içindeyim ben. Uzaklaşmakta olduğum sosyoloji, bu kutsal sosyoloji; bu tür sosyolojinin büyüsunü, benim için bozulmuş bulunuyor.

- Avrupa ve Kuzey Amerika'dan yayılan yeni eleştirel dalgalar yine, muhtemelen başka bilimlerden önce sosyoloji çanağının içinden çıkacaktır. Türkiye'de böyle bir hareketlenmenin öncüsü olmak, temsil etmek, “fark edenlere”; yani size düşüyor. Neler söyleyeceksiniz?

Batıda, sosyoloji içinde gerçekleşen bir dalgalanma var; ama bunu yalnızca sosyoloji çanağının içinde bir dalgalanma olarak değerlendirmek yanlış olur. Bu umumî bir dalgalanma. Bilimlerde, büyük ve küçük sonsuz arasında kalan ufak bir alan ancak bilinebiliyor. Sonsuz;

hiçbir ilmin ulaşamadığı, karanlık, bilinmeyen, tanımlanmamış alanlar var. Dolayısıyla Batı’da ilmin, kendisini eleştirmesi ya da **“kendini bilmesi”** sadece sosyoloji için olmadı. Bilinmezlikler diğer disiplinler için de söz konusu. Bu bazen itiraf edildi, bazen edilmedi. Yani bilim kilisesinin içinde söylenenlerle dışında söylenenler her zaman aynı değil. Dolayısıyla Batı ilminin samimiysizliğinden söz etme eğilimindeyim. Bu bir. Bu genel çerçevede Batı sosyolojisini de yeterince samimi bulmuyorum.

Ben, babam ve çevresinden aldığını elektrik, onun için okuduğum kitaplar ve kendi öğretim hayatım düşünülürse Batı kaynaklı bir eğitimden geçtim. Ama doktora tezim sırasında Cevdet Paşa’yı çalışınca tarihimizi keşfettim, güzelliklerin Batı’dan bize gönderilen **“paketlerde”** değil, kendi evimizin içinde olduğunu fark ettim. Cevdet Paşa bu bakımdan düşünce kıblemi değiştiren insan oldu. Bütün gücümle ve hızımla Batı’ya doğru akarken, Cevdet Paşa beni kolumdan tuttu ve **“Sen, kendi düşüncenin gerçek mayasını burada bulacaksın; kendi topraklarına dön”** dedi.

Daha önceki yıllarda, üniversitede İslâmiyet’le ilgili tek hocam, 1969’da A. 9’da gece derslerine katıldığım rahmetli Muhammed Hamidullah olmuştu. İslâm Araştırmaları Kütüphanesi, içinde pek az çalışana ile bana hep hüzün vermiştir.

- **Bir de objektiflik meselesi var..**

Evet, ilimdeki objektiflik ve sübjektifliği çok iyi değerlendirmemiz lâzım; hatta sosyal bilimlerde bazı koşullarda sübjektif olmanın faydaları var. Bir sosyologun kendi toplumuna karşı **“fazla objektif”** olmasını bir eksiklik, bir yabancılaşma olarak değerlendiriyorum. Babamın **“objektiflik namussuzluktur”** diye bir sözü vardır. Bu anlamda **bir sosyal bilimcinin incelediği insana, bir böceğe bakar gibi bakmaması; o insanla ortak değerleri paylaşmanın getirdiği açılmadan istifade ederek çalışması çok önemli.**

On bir bin ciltlik bir kütüphanenin ortasında ve hayatı okumakla geçmiş; ama hayâl kırıklığına uğramış bir insan olarak Batı sosyolojisinden, bana verebileceğinden çok daha fazlasını istedim, verebileceğini sandım. Onu, gözümde büyüttüm, **“tek mürşid”** o sandım; meğer değilmiş! Bu anlamda ben, satırlarda kalan, sadrımı dolduramayan bir **“loji”** yi, kendi dünyamdan uzaklaştırdım.

İslâmiyet’le ilgili çalışmalarım sosyoloji ile ilgili çalışmalarım ile beraber gelişti. Namaza başlamam, doktorayı verişimden üç yıl sonrasına rastlar. Bir anlamda ilimden, bana verebileceğinden fazlasını beklediğim için, -ilmin bunu bana vermediğini gördüğümde-; bir inkisar dönemi yaşadım. Doktoradan sonra kitaplardan uzaklaştığım bir dönem oldu; bir buhran geçirdim. İslâmiyet’le ilgili bir terbiye almamıştım, bir model yoktu önümde; bu boşluk, intikamını çok acı şekilde aldı benden. 78 yılının ilkbaharında intiharın eşiğine geldiğim bir gecenin sabahında, bir sabah ezanı ile beraber namaz kılmaya başladım. O

günden sonra namazı bırakmadım; ama ilmi de bırakmadım. Kitaplarda bulamadığımı soruların cevabını, secdede buluyordum. Hayalimdeki sosyolojiden alamadığım tatmini, İslâm kaynaklarını okuyarak ve İslamiyet’i yaşayarak bulmaya başladım.

Ben, annem hariç; anneannemden Asr-ı Saadet’e kadar bütün büyükannelerimizin yaptığı bir şeyi yaptım. Hem sosyoloji, hem de yaşayarak İslâmiyet üzerine çalışmak beni şu noktaya getirdi: **“Batı’da, sosyolojinin doğmasına yol açmış olan şartlar; Batı’da, İslâmiyet’in getirmiş olduğu toplumsal esasların uygulanmamasından doğmuştur.”** Batı’da sosyal sınıflar arasındaki büyük servet uçurumu İslâm dünya görüşünün yoğuracağı insan tipinin mayalanmasıyla ortadan kalkabilecek bir sorundur. **Sosyolojinin malzemesi, toplumsal sorunlar.** İslam ülkelerinde Batı’da görülen devrimlere rastlanmıyor; Batı’da devrimleri getiren şartlar, İslâm ülkelerinde yaşananlara göre daha az kötü olduğu halde. **İslâmiyet dünya ile ahiret arasında denge kurmuş olan; dünya konusunda insanları şükür bakış açısı ile donatan bir inanç sistemi.**

Avrupa’da insanlar hayatlarını, ölüm algılamalarını dünya ile sınırlıyorlar. Bugün psikiyatriye gösterilen ilgi ve ihtimam bir zamanlar önünde günahlarını itiraf etmek için diz çöktükleri papazlara gösteriliyordu. Şimdi psikiyatrin koltuğuna uzanıyorlar. Dolayısı ile dinlerin rolünün, Batı toplumunun bugünkü durumu için açıklayıcı olduğunu düşünüyorum. Din durağan bir şey değildir. Yaşayan, tam da hayatın içinde olan bir şeydir; sadece atalarımızdan bize kalan değil, bizzat bizde hayat bulan bir şeydir.

Kuran-ı Kerim, Peygamberimize nazil olmuştur; ama her an hepimiz için tekrar nazil olmaktadır. Bunu çok kereler tecrübe ettim. Tecrübe edenlerden de dinledim. Kur’an-ı Kerim yaşayan bir kitaptır. Onun için de **“mucize”**dir. 1957 yılından itibaren kitap okumaya başladım. Önce babama okudum, sonra kendim okudum. Herhalde elli senedir kitap okuduğum söylenebilir. Bütün bu kitapları okuduktan ve otuz yıla yakın bir süredir, kusur-u küsuratıyla namaz kılmaya niyet eden bir kul olduktan sonra geldiğim nokta şudur: Hayatın, bize belli hakikatleri idrak için verilmiş bir nimet olduğuna kaniim. Bu nimetin idraki ve bu idrakin ifadesi olarak, okumaya olduğu kadar namaza da çok ehemmiyet veriyorum. Namazın tek tek herkes için bir idrakin ifadesi, bir şükürün lisan-ı hâl ile ilânı ve ayrıca da bir bilgi kaynağı olması gerektiği kanaatindeyim.

Bazen kendi yakınlarıma; hatta kendime bile gücüm yetmiyor, hayat böyle. Kendimi dua ile mükellef addediyorum. **Babam, son demlerine kadar ilim atıyla koştu; son anda at değiştirdi ve muhteşem bir şahlanışla ahirete gitti.** Babamın **“Muhammed sevgilim”** cümlesini söylemesi, benim için gerçek bir mucizeydi.

Evet, kültür denizinde yüzmeyi seviyorum; ama irfan sahiline çıkıp güneşlenmek şartıyla. Sahil-i selâmeti bulduktan sonra, ufuklara açılmaktan kim korkar?